

פגיעות מיניות בין אחאים – הורים, אחאים ומה שביניהם

מתוך הרצאות יום העיון של עמותת בית לכל ילד
01.07.2024

משה גרוס

פגיעות מיניות בין אחאים – הורים, אחאים ומה שביניהם

מתוך הרצאות יום העיון של עמותת בית לכל ילד
01.07.2024

משה גרוס

פסיכולוג קליני, לשעבר מנהל מרכז מיטל ירושלים
מדריך ומרצה בתחום הטיפול בפגיעות מיניות

עמותת בית לכל ילד

רח' יד חרוצים 4, ת"ד 53355, ירושלים
טלפון: 02-6333345 | פקס: 02-6719650 | דוא"ל: office@bily.org.il | אתר: bily.org.il

עריכה: דבורה ברדה

גרפיקה והכנה לדפוס: סטודיו אלי דייץ'

תוכן עניינים

7.....	מבוא
8.....	היסודות של פגיעה מינית בין אחאים
9.....	משתנה ההורות
10.....	משתנה המיניות (פוגענות בעלת אופי מיני)
12.....	בחינת היחסים בין האחאים
12...	הציר האנכי (הורים וילדים) מול הציר האופקי (מערכת היחסים האחאית)
14.....	"הטראומה האחאית"
15.....	"חוק האם"
16.....	הטאבו אודות גילוי עריות
19.....	סיכום
20.....	רשימת מקורות

בהתבסס על המחקר והניסיון בשדה, פגיעה מינית בין אחאים הינה הפגיעה המינית הנפוצה ביותר מבין הפגיעות המיניות בתוך המשפחה (Bertele & Talmon, 2023). לשם הדוגמא, ב-24% מתוך כלל המקרים שטופלו במרכזי מיטל של עמותת בית לכל ילד בשנת 2023 הילד נפגע על ידי אח. בקרב אלה שטופלו במרכזי מיטל בשל התנהגות מינית לא מותאמת או פוגעת, כמחצית מהנפגעים, בהם אותם ילדים פגעו, היו אחים ואחיות. יחד עם זאת, קיים קושי רב הטמון בחשיפה של פגיעה מינית, בוודאי של פגיעה בתוך המשפחה, המשפיעים על הדיווח ותקפות הנתונים ולכן ישנם פערים רבים בנוגע לשכיחות התופעה בין המחקרים השונים.

על אף השכיחות הגבוהה, הידע התיאורטי והאמפירי אודות פגיעות בין אחאים הינו מועט למדי. ניתן לראות בהקשר זה את הפער בין הכתיבה הרבה הקיימת אודות פגיעה מינית מהאב, לבין הכתיבה המועטה על פגיעות בין אחאים, וזאת למרות השכיחות הגבוהה יותר של הפגיעה בין אחאים. ישנה כתיבה ספרותית לא מועטה בנושא של גילוי עריות בין אחאים, אך דווקא בעולמות הטיפול ככל הנראה קיים קושי עמוק להכיר בכך שבין אחאים יכולה להיות התנהגות מינית פוגענית. ייתכן וישנה נטייה לראות התנהגויות אלה כמבטאות משחק וסקרנות ולהכחיש את התוקפנות הטמונה לעתים בהתנהגויות אלה. בשנים האחרונות ניכר כי נכתב יותר על נושא טעון זה, וחוברת זו מצטרפת למגמה זו.

חשוב לחדד:

א. לא כל התנהגות מינית בין אחאים מהווה פגיעה. אכן, ישנם מעשים הדדיים שלא נתייג אותם בהכרח כפגיעה, אלא כסקרנות, וכהתרגשות בריאה בין אחאים. על אף שיש קריטריונים שונים ועקרונות מנחים מכוונים שמסייעים להבין האם מדובר בפגיעה או במיניות נורמטיבית, הרי שאין הבחנה חדה בין השניים, ובהתאם לכך גם אין הגדרה מקובלת למה נחשב פגיעה בין אחאים. בחוברת זו נתמקד במקרים של פגיעות, אם כי מחקרים מראים שגם להתנהגויות מיניות הדדיות עלולות להיות השלכות נפשיות לא פשוטות.

ב. מדוע פגיעה מינית בין אחאים כל כך שכיחה?
התשובה הראשונה והמתבקשת מאליה היא כי אחים ואחיות נמצאים בקרבה פיזית. כאשר אחד האחים מוצף מינית מסיבה כלשהי, האח או האחיות מהווים את הפיתרון הזמין ביותר בכדי לפרוק את המתח המיני. מעבר לכך, לעתים הגירוי המיני מתעצם מפעולות שונות ובנאליות שמתרחשות בבית, כגון מקלחת משותפת,

שינה בחדר משותף, חיכוך אקראי תוך כדי משחק משותף וכדומה. אולם, נראה שלא ניתן להסתפק בתשובה זו. הרי קיימים לילד מטענים רגשיים עוצמתיים כלפי אחיו וכלפי הוריו, הן ברמה המודעת והן ברמה הלא מודעת. כאשר ילד בוחר לפגוע בתוך הבית באחיו או באחותו, בשונה מילד שבחר לפגוע מחוץ למעגל המשפחתי הגרעיני, הרי שיש בכך אמירה רגשית משמעותית הן כלפי האח הנפגע והן כלפי ההורים, אמירה שמכילה רבדים מודעים ורבדים לא מודעים. גם בבחירה של ילד לפגוע מחוץ למשפחה יש בוודאי אמירה כלפי ההורים, אך זו אמירה שונה בתכלית.

בחוברת זו אנו מבקשים להתייחס למספר גורמי אטיולוגיה ידועים מהספרות אודות פגיעות מיניות בין אחאים, ולהתבונן בחשיבה הפסיכואנליטית אודות אחאות וכן על הטאבו של גילוי עריות בין אחאים בכדי להעמיק את ההמשגה אודות תופעה זו.

היסודות של פגיעה מינית בין אחאים

פגיעה מינית בין אחאים כוללת שלושה מרכיבים:

1. המרכיב הפוגעני – אקט של תוקפנות לא מווסתת
2. המרכיב המיני – התוקפנות מקבלת אופי מיני
3. המרכיב המשפחתי – מעצם הגדרת הפגיעה כפגיעה בתוך המשפחה, מתבקש שיש לבחון את הדינמיקה המשפחתית, ודרכה לבחון מהי האמירה של הילד שפגע כלפי ההורים וכלפי האח/ות שבהם הוא כגע.

מקובל לראות שני מסלולים של התפתחות לפגיעה מינית בין אחאים: בסוג הראשון הפגיעה נוכחת כבר מלכתחילה. למשל במקרה שיש פער גילאים מובהק או שימוש באלימות. כלומר, כבר מהיווצרות האינטראקציה המינית יש נוכחות של אלמנט תוקפני ופוגעני. בסוג השני ישנן בתחילה התנהגויות מיניות בין אחאים שמתחילות כאינטראקציה בעלת אופי סקרני ומשחקי, כאשר בשלב כלשהו הדינמיקה משתנה והאינטראקציה מתחילה אט אט לשאת אופי יותר פוגעני ותוקפני. מסלול זה של פגיעה, מטבע הדברים הוא מורכב ומבלבל יותר, ואף קשה יותר לחשיפה.

ישנם מספר גורמי סיכון שעומדים ברקע של התופעה: מאחר ומדובר בפגיעה מינית שמתרחשת בתוך המשפחה אנו מבינים שמדובר כאן באירוע משפחתי ובהתאם לכך, המשתנה הראשון הינו משתנה ההורות.

משתנה ההורות

הממצא הבולט והעקבי ביותר שנמצא במשפחות בהן התרחשה פגיעה מינית בתוך הבית הינו שיש במשפחות אלה אלמנטים של הורות נעדרת במובן פיסי או רגשי. במשפחות אלה ישנה היעדרות הורית כלשהי שמאפשרת למיניות הלא מווסתת והתוקפנית לתפוס מקום. באופן אינטואיטיבי ניתן לחשוב שהנטישה ההורית צריכה להיות מאד בולטת וחדה, ושפגיעה כזו יכולה להתרחש רק במשפחות בהן יש הזנחה או אלימות קשה. כך גם ניתן להתרשם מבחינה של גורמי הסיכון המוזכרים בספרות המחקרית בהקשר זה: אלימות הורית והתעללות, בעיות בזוגיות ואלימות, פסיכופתולוגיה הורית

ובעיית שימוש בחומרים של ההורים, העברה בין דורית של טראומה, לחצים משפחתיים ודפוסים פטריארכליים נוקשים.

ניתן להבין בנקל איך אלימות בבית, למשל, מהווה גורם סיכון לפגיעה בין האחאים החיים בתוך הבית. בבית שבו יש אלימות הורית, בין אם ביניהם ובין אם כלפי הילדים, הרי שהביטויים האלימים של התוקפנות מקבלים לגיטימציה. בהקשר של נטישה הורית, ישנו מודל מוכר בספרות של גילוי עריות מוכוון טיפוח. מודל זה מציע שבשל הנטישה ההורית, הילדים מחפשים חום וקירבה זה עם זה.

עם כל זאת, נדמה שהניסיון הקליני מלמד אותנו, שלפחות בחלק מהמקרים, מדובר בתהליכים עדינים יותר, כך שיכולים להיות הורים מיטיבים ומסורים, אך למרות זאת הפגיעה מתרחשת בביתם מאחר וקיימים אזורים שבהם הילד שפגע נישאר לבד.

אקט פוגעני של ילד מתחיל בכאב ומצוקה כלשהי. בעבר נטו לחשוב שילד שפגע מינית וודאי נפגע מינית בעצמו, לאחר מכן התחדדה ההכרה כי ילד זה לא חייב לעבור פגיעה מינית על מנת לפגוע אך שהוא וודאי עבר טראומה כלשהי. כיום אנו מבינים שילד שבחר לפגוע מינית באח או אחות נושא כאבים ומצוקות שונים גם אם אין טראומה מאוד ברורה וחדה בעברו. אולם, בשל ההיעדרות ההורית, המצוקה והכאב של הילד שפגע אינם מוכלים הן בדינמיקה התוך נפשית והן בדינמיקה המשפחתית והכאב מתרגם לאנרגיה תוקפנית.

כדוגמא אפשר לחשוב על מקרה בו הבן הבכור במשפחה מתפקדת ומוצלחת פגע מינית באחיו הצעיר. מדובר בילד בכור ומועדף על הוריו אשר על כתפיו הונחו ציפיות כבדות ובלתי אפשריות מצידם. בשל כך הצטבר אצלו זעם כבוש כלפיהם. אין כאן אלימות הורית או פתולוגיה הורית, אבל יש בהחלט דפוסים הוריים נוקשים, היעדר הכלה רגשית וחוסר מקום לתוקפנות ולאגרסיביות.

בדוגמא זו ישנה התייחסות לגורם סיכון רווח נוסף המופיע בספרות והוא העדפה הורית של אחד האחאים. המצב שבו אחד האחאים מרגיש מועדף וחזק ביחס ליתר האחאים מהווה גורם סיכון. דפוסים אלה של העדפה הורית עלולים לעורר תוקפנות של אחד האחאים. התוקפנות יכולה להתעורר מהצד של האח המועדף שמנצל את הכוח שניתן לו ומרגיש שיש לו לגיטימציה לעשות שימוש באחיו האחרים. הדבר נפוץ אצל אחים בכורים שלעיתים רבות גם מקבלים כוח וסמכות ביחס לאחיהם הצעירים. אולם, התוקפנות יכולה להתעורר גם מצד האח הדחוי כאקט של נקמה בהורים בעקבות הדחייה שהוא חווה מהם.

במקרה של פגיעה על ידי האח המועדף, חשיפת הפגיעה נעשית מורכבת אף יותר. כיצד ניתן לחשוף פגיעה של האח החזק והמועדף? דבר זה נותן גם פשר מסוים לקושי העצום של ההורים במקרים אלה לעכל את הפגיעה של הילד שהיה לו מקום כל כך יקר בליבם.

כגורם סיכון נוסף הקשור למשפחה נציין בנוסף את נושא הלכידות המשפחתית. לכידות משפחתית נמוכה ומרחק רב בין האינדיבידואלים במשפחה מעמיק באופן טבעי את הסכנה לפגיעה. מנגד, משפחות שמתאפיינות בלכידות וקרבה משפחתית הרי שהן מוגנות יותר מפני תופעה זו.

משתנה המיניות (פוגענות בעלת אופי מיני)

כאשר יש מצוקה וזעם שלא מוכלים ביחסים של הילד עם הוריו, המצוקה והזעם מותמרים לאקטינג אאוט פוגעני. אך מדוע הפוגענות נושאת אופי מיני ומדוע היא מכוונת כלפי האחאים?

בהקשר זה אנו צריכים לבחון את המשתנה הבא – המיניות. מהי השפה והדינמיקה המינית הנהוגה בבית? מחקרים מצביעים על כך שבמשפחות בהן מתרחשת פגיעה בין אחאים, ישנם קשיים בכל הנוגע לגבולות המיניים שבין הורים וילדים. מחקרים מצאו כי בתים בהם מתרחשת פגיעה בתוך הבית מתאפיינים בחלק מהתופעות הבאות:

א. קושי בגבולות בכלל וגבולות סביב מיניות בפרט (שינה במיטה משותפת, בקשה לקלח את האח)

ב. אווירה אינססטואלית, פתיינית – למשל הסתובבות בעירום בבית. בהקשר זה יש להתייחס גם להקשרים אדיפליים, למשל ריגוש מיני מסוים שקיים בקשר בין האם לבין הבן המועדף.

ג. חשיפה למיניות ההורית.

ד. חוסר מקום ושפה למיניות (אירוטופוביה) כמו גם חוסר קוהרנטיות בהקשר זה.

ה. חשיפה לא מווסתת למיניות (פורנוגרפיה)

כלומר המרכיב המיני שקיים בפגיעה מינית בין אחאים קשור, פעמים רבות, לבעיות ופתולוגיות בדינמיקה סביב המיניות בבית על הווריאציות השונות שנימנו כאן. הדינמיקה הזו מובילה לכך שהפגיעה של האח נושאת אופי מיני.

אנו מבינים אפוא שהפוגעות המינית הינה האמצעי של הילד שפגע לווסת את הכאב הנפשי שלו, המיניות הינה תופעה עוצמתית אשר יכולה לאפשר מגוון של תחושות שונות שמסייעות לשכך את הכאב הנפשי: כך, למשל, העוצמה שבמיניות ובשליטה על האחר יכולה להעניק תחושות גרנדיוזיות ואומניפוטנטיות, שמסייעות להקהות את הפגיעות הנרקסיסטיות והחולשה אותן חווה הילד שפגע. אלמנט נוסף במיניות הינו תחושת החיות והחיוניות שיכולה לעמוד כנגד תחושת המוות הנפשי שמרגיש לעתים הילד שפגע. אפשרות נוספת שטמונה במיניות הינה החיבור ותחושת ההתמזגות העוצמתית שהמיניות יכולה להציע. עבור ילדים שמרגישים בדידות קשה (כפי שהזכרנו קודם במודל של גילוי עריות מוכוון טיפוח), טמון קסם רב בחיבור הפיסי הגופני העמוק שיש במיניות.

בחינת היחסים בין האחאים

הציר האנכי (הורים וילדים) מול הציר האופקי (מערכת היחסים האחאית)

אם כן, כגורמי סיכון ישנם מצוקה וכאב נפשי, ישנה היעדרות הורית שאינה יכולה להכיל את הכאב הנפשי וכתוצאה מכך מתעוררת תוקפנות, ובשל הדינמיקה המינית הפתולוגית בבית התוקפנות מקבלת ביטוי מיני. אך מדוע הילד שפגע בוחר להפנות את התוקפנות פנימה כלפי המעגל המשפחתי הגרעיני ולא החוצה? התשובה לכך נמצאת בבחינת היחסים של הילד עם ההורים וביחסים של הילד עם הילד/ה שנפגע/ה.

כאשר ילד פוגע מינית הוא מבטא את המצוקה שלו באופן לא אדפטיבי ובכך הוא מנסה לסמן, בין היתר, להוריו על המצוקה בה הוא נמצא. בעת שילד בוחר לפגוע מינית באחד מאחיו, נראה שהאמירה שלו כלפי ההורים הינה קשה הרבה יותר. הוא בוחר לפגוע בילד אחר של ההורים ובכך הוא הופך את הפגיעה עבורם לחמורה הרבה יותר. לשם המשגה מקיפה יותר של התופעה עלינו לבחון גם את ההבנה שלנו בנוגע ליחסים בין אחאים.

לאורך השנים העולם הפסיכואנליטי הזניח במידת מה את החשיבה על יחסי אחאות. החשיבה הפסיכואנליטית התמקדה ביחסים של הילד עם הוריו, מה שמכונה "הציר

האנכי", ונתנה תשומת לב מועטה לחשיבה על ה"ציר האופקי" מערכות היחסים של הילד עם אחיו ואחיותיו.

מערכות היחסים האחאיות שלנו הינן מערכות היחסים המתמשכות ביותר שיש לנו לאורך החיים. מדובר במערכות יחסים עוצמתיות ומורכבות. ד"ר ריבה אלטמן במאמרה "מי בא אחרי" סוקרת את הכתיבה העדכנית אודות אחאות והיא כותבת שבדומה לכך שיחסים אנכיים מספקים עולם שלם של דינמיקות, של פנטזיות ורגשות, שמבוסס על היותנו מובחנים היררכית מהאחר בעמדתנו החברתית, הרי שיש עולם שלם של דינמיקות, פנטזיות ורגשות אשר מבוסס על יחסינו עם אנשים שנמצאים באותה עמדה חברתית דומה לשלנו.

היחסים האנכיים מאופיינים בתלות של הילד בהורה, בהיות ההורה גבוה מן הילד בסולם ההירארכיה: חזק, סמכותי ומבוגר יותר. היחסים האופקיים מתבססים על מערך של פנטזיות, משאלות וקונפליקטים שמתמקדים ביחסים עם דמויות האחים. הציר האופקי מדגיש את השאלה מי אנחנו ביחס למי שתופס עמדה דומה לזו שלנו. הוא מכיל ערכים השוואתיים ויחסיים ולא ערכים קבועים ומתמשכים.

חוויות הילדות והגדילה המשותפת בבית אחד מבטאות יחסים של קרבה עמוקה, הזדהות ודמיון עם האחר. יש כאן משאלה של זהות ודמיון. כאמור הספרות הפסיכואנליטית לא עסקה רבות ביחסי אחאות אך בספרות הכללית ניתן למצוא ביטויים רבים ליחסים מורכבים אלה. על הדמיון והכמיהה לאחדות אנחנו יכולים לשמוע בדבריו של לורד ביירון, מגדולי המשוררים הרומנטיים הבריטיים, לאחותו למחצה, עימה ניהל מערכת יחסים אינטימית:

I have never ceased nor can cease to feel for a moment' that perfect and boundless attachment which binds me to you, which renders me utterly incapable of real love for any other human being - for what could they be to me after you? Whenever I love anything, it will be because it reminds me in some way of yourself

"מעולם לא הפסקתי ולא יכולתי להפסיק להרגיש לרגע את החיבור המושלם וחסר הגבולות שקושר אותי אליך, מה שהופך אותי לבלתי מסוגל לחלוטין לאהבה אמיתית לאף אדם אחר - כי מה הם יכולים להיות לי אחרים? בכל פעם שאני אוהב משהו, זה יהיה בגלל שהוא מזכיר לי באיזשהו אופן את עצמך"

אולם, מאחר והקשרים האחאים כל כך חזקים וקרובים, הרי שזו גם הסיבה לכך שלצד המשאלה לדמיון תמיד קיימת גם שאיפה לנבדלות, לצד הקרבה קיימים גם מאבק וקנאה. כך למשל בקטע של שירה של זלדה, הלומת געגועים:

הלומת געגועים זלדה

הלומת געגועים
לקרבת-נפש בלי פניות
ספרתי לרוח
שזרקן קר אל פני וברח
כמה עדינות כמה חסות
כמה עצה יש במלה אח.
וכמה קנאה! לחש
יוסף הצדיק
שאחיו זרקוהו לבור...

זלדה מחפשת "קרבת נפש בלי פניות", קרבת נפש אמיתית ומוחלטת והיא פונה למצוא אותה באחאות, וכמה עדינות, חסות ועצה היא מוצאת בה. אולם אז לפתע מתרחש מעבר חד והקנאה העזה פורצת אל תוך היחסים הכל כך קרובים הללו, קנאה שמובילה כידוע למעשים קיצוניים ביותר, זריקת יוסף לבור ורצח הבל בידי קין בסיפור מקראי נוסף.

אם כן מעברים חדים בין רגשות חיוביים לשליליים, בין קרבה עזה אל מול מרחק, שיתופיות ודמיון לצד קנאה ותחרות, קבלה לעומת דחייה, כל אלה משקפים את מערכת היחסים האחאית. ג'ורג אליוט בשירה על אח ואחות מכנה זאת: "a like unlike", דמיון ושוני בכפיפה אחת.

אחת הכותבות הבולטות ביותר בחשיבה הפסיכואנליטית אודות אחאות הינה פסיכואנליטיקאית בריטית בשם ג'ולייט מיטשל. מיטשל מציגה שני רעיונות מרכזיים: "הטראומה האחאית" ו"חוק האם".

"הטראומה האחאית"

"הטראומה האחאית" – בעת הופעתו של אח או אפילו בעת הציפייה (בין אם חיובית או שלילית) לאח חדש הפעוט חווה טראומה. הפעוט שנהנה עד כה מבלעדיות בכל הנגע לתשומת הלב האימהית, שהיה עד כה 'התינוק' (The baby) שחש בטוח בזהותו

ובמעמדו בתוך המשפחה, יורד כעת מכס מלכותו והופך ל"תינוק" (A baby). התינוק החדש הינו האדם הראשון אשר לקח לו את המקום הבלעדי, מקום שמעתה ואילך הוא יהיה חייב לחלוק עם אחרים. נוכחותו של התינוק החדש היא מכה עצומה לנרקסיזם של הפעוט המבוגר יותר.

מיטשל טוענת כי הציפייה, ההופעה או אי ההופעה של אח מהווה השמדה (annihilation) טראומטית של מי שהיה עד כה התינוק האחד והיחיד. במקביל לחרדת הנטישה של הפעוט ביחס לאם, מתפתחת חרדת השמדה, בשל התינוק החדש שצץ ומאיים להשמיד את התינוק האחד והיחיד. זהו הבסיס לשנאה של הפעוט כלפי התינוק ולרצון להשמיד אותו. לצד זאת, הפעוט יחוה את התינוק החדש כ"יותר מעצמו" כמעין הרחבה של עצמו, וכתוצאה מכך יפנה אליו אהבה נרקסיסטית ואף ירצה להתמזג איתו. בכך רואה מיטשל את המניע לגילוי עריות אחאי, הכמיהה להתמזגות עם התינוק החדש שאמנם תפס את מקומו של הפעוט, אך הפעוט אוהב אותו כחלק מהאהבה העצמית שלו. מיטשל טוענת שהן האהבה והן התוקפנות כלפי הפעוט נובעים מהדמיון העז שחש הפעוט כלפי התינוק החדש ומורכבות הרגשות שמתעוררים בו בעקבות זאת. אם כן, יש קרבה לדעתה בין המשאלה לגילוי עריות, אהבה נרקסיסטית, לבין המשאלה של רצח כלפי האח.

ניקח כאן כדוגמא את אורי (שם בדוי) ילד בכור שפגע לאורך תקופות שונות בכמה מאחיו ואחיותיו. מלידתו היה בעל מבנה גוף צנום וקטן, סבל מחולשה פיסית והיה פאסיבי למדי בניגוד מוחלט לאחיו הצעיר שהיה חזק, תוסס ופעיל. מדובר בנער מורכב עם גורמי דחק ופתולוגיות אישיותיות מורכבות. ישנם גורמים רבים שהובילו אותו למעשי הפגיעה שלו, אך נראה שהשבר הבראשיתי טמון בירידה הכל כך מוקדמת מכס המלוכה, אל מול אח שמוצלח בדיוק בהיבטים שמבטאים את חולשתו.

"חוק האם"

מכאן מגיעה מיטשל ל"חוק האם". האם אוסרת על הילד הגדול יותר להיפטר מהתינוק (לרצוח אותו) או לחשוב שהתינוק והוא עצמו חד הם (גילוי עריות). היא מאיימת על הילד שאם יפר את האיסור שלה היא לא תאהב אותו, לא תדאג לו ולא תגן עליו. איום כזה על הפעוט שנמצא עדיין במצב תלותי מאד מהווה טראומה נוספת. חוק האם לדברי מיטשל מארגן את טראומת האחים ומאפשר להפוך אותה לטקס מעבר, כך שהפעוט שכבר איננו תינוק יכול להפוך לילד חברתי. במקום פעוט טרום-חברתי הוא הופך לאחד בסדרה חברתית של אחים, עמיתים לספסל הלימודים, למשחק או עבודה, פרטנרים מיניים ואחים לנשק. המעבר הטבעי והנורמטיבי, טוענת מיטשל, הוא מאהבת האח לאהבת קבוצת השווים (peers).

החוק של האם אוסר לחלוטין רצח תינוק, שכן האם תובעת שהפעוט יפעל כילד אחד מבין כלל ילדיה. החוק שלה גם אוסר על מיניות בין ילדים, כיוון שמיזוג אירוטי נרקסיסטי בין אחים אינו מורשה במסגרת ההבחנה בין אינדיבידואלים אשר מוחל על ידי חוק האם. יישומו של חוק האם מסמן את תחילתו של עיקרון המציאות עבור הילד. מה החוק תובע מהפעוט? על הפעוט להשתמש בכוח החיים שלו לא בשביל גילוי העריות הכרוך בלהיות התינוק האחד והזהה, אלא בשביל לאהוב את האח שלו כתינוק חדש ואת עצמו כילד חדש, ואז גם היחיד יכול להיאבק על מקום מול האחר שהוא גם כמוך.

מה אנו יכולים ללמוד מהטעימה אודות החשיבה מפרספקטיבת הציר האופקי בכל הנוגע לפגיעות מיניות בין אחאים? בהתייחסות של מיטשל ואחרים ניתן להוסיף רובד נוסף על האופן שבו אנו מתבוננים על פגיעה מינית בין אחאים ועל השוני של פגיעה זו מפגיעה מינית מחוץ למשפחה. מעבר לאמירה החריפה הקיימת במעשה הפגיעה כלפי ההורים, הרי שצריך לבחון את מעשה הפגיעה גם במשקפיים של הציר האופקי.

נחזור לסיפורו של אורי (שם בדוי) שהוזכר תחילה ולטיפול בו. הילד פגע באחיו, שנולד אחריו בעת שהיה כבן שנתיים. לפי ההמשגה של מיטשל, האח שנולד הוא זה שלקח לבכור את המקום הכל כך בלעדי שהיה לו. ייתכן ולאחר התבוננות במערכת היחסים ביניהם נבחין כי האח ייצג עבורו את הדמות של מי שהציפיות שהונחו על כתפיו לא היו כבדות כפי שהיו עבורו. בתערובת מורכבת של רגשות של קנאה עזה וזעם מחד ושל משיכה וכמיהה להתמזגות מאידך הילד פוגע מינית באחיו אך גם מביע את הצורך שלו להישען עליו ולהתמזג עימו.

הטאבו אודות גילוי עריות

אנו ממעטים לעסוק בעניין זה, אך צריך לזכור שבכדי שילד יפגע מינית באחיו, הוא צריך להתגבר על הטאבו התרבותי המקובל שאוסר על מיניות בין אחאים.

הפסיכונאטליקאי היונגיאני הנרי אברמוביץ עסק בנושא זה בספרו "אחים ואחיות". לדבריו, הצירוף של מוצא משותף וארוס בגופו של אדם אחד קרוב מעורר תחושה עמוקה של אינטימיות. מיתולוגיות מכל העולם מתארות דוגמאות של נישואים ארוכים בין אח ואחות. כך למשל במיתולוגיה היוונית, זאוס, המלך של האלים, התחתן עם אחותו הרה. במיתולוגיה המצרית אנו פוגשים את האחים איזיס ואוזיריס, וגם במסורת היהודית ישנם מדרשים שמדברים על כך שקין והבל נשאו את אחיותיהם.

כך שלצד החרדה העצומה מגילוי עריות בין אחאים, ניתן לראות שיחסים אלה עוררו תמיד גם קסם ומשיכה והם מהווים ניסיון של בני האנוש להשיג תחושות של אחדות מושלמת ואלמוות. בהתאם לכך, בחלק מהמיתולוגיות יחסים בין אחאים נקשרים למסורות אודות בריאת העולם.

במעבר ממיתולוגיה למציאות, גילוי עריות של אח ואחות אסור בכל מקום, פרט לחצרות המלכות בשלוש תרבויות קדומות: מצרים העתיקה, ממלכת האינקה בפרו והממלכה הקדומה באי של הוואי. בכל חצר כזאת אח אלוהי נושא לאישה את אחותו המלכותית. גילוי עריות זה הבטיח את טוהר השושלת המלכותית ואת אלוהותו של הילד שלהם, השליט הבא. יחד עם זאת, חוקרים מודרניים מערערים על התפיסה של נישואי אחאים במצרים הקדומה, כך שהמידע ההיסטורי בהקשר זה שנוי במחלוקת במידה מסוימת.

מדוע קיים טאבו אודות מיניות בין אחאים? מקובל לראות שיש שתי תזות מרכזיות החלוקות זו על זו בהקשר זה. פרויד בספרו טוטם וטאבו, לומד מעצם קיומו של טאבו תרבותי כל כך עוצמתי בהקשר למיניות בין אחאים, על כך שכנראה יש משיכה מינית טבעית בין אחאים והטאבו התרבותי נועד לעצור אותה מלהתממש. כפי שכותב פרויד בספרו טוטם וטאבו: "ברגיל, מובילה אותו דרכו אל בחירת אובייקט, אל מושא אהבתו, דרך תמונתה של אימו אולי אף של אחותו, כתוצאה מהסייג על גילוי העריות הוסטה אהבתו הראשונה משתי הדמויות היקרות לו מילדותו כדי להיאחז באובייקט זר בצלם דמותו". כלומר לפי פרויד האהבה הראשונית של הילד הינה לדמויות של אימו ושל אחותו.

לעומת זאת, בן תקופתו של פרויד, אנתרופולוג פני בשם אדוארד ווסטרמרק, העלה טענה הפוכה. לדבריו, בקרב ילדים שגדלים ביחד בגילאים הצעירים, יתפתח באופן טבעי אפקט של דחייה מינית. התקופה הקריטית בהקשר זה הינה סביב גיל 6. האפקט הזה מכונה: Familiarity Breeds Contempt קירבה מובילה לסלידה. המטרה של מנגנון זה הינה אבולוציונית, המנגנון נועד לוודא שאחאים לא יינשאו זה לזה, נישואין שעלולים להוביל לכשלים גנטיים שונים.

אם כן, יש כאן מחלוקת קוטבית בשאלה האם ישנה משיכה מינית טבעית בין אחאים שהטאבו נועד להתגבר עליה, או שבאופן טבעי אחים שגדלו זה לצד זה לא יפתחו משיכה מינית. בעבר החשיבה המקובלת הייתה שגילוי עריות בטבע הוא די שכית, בעוד שאצל בני האדם הוא נפוץ פחות. אולם, כיום מקובל להניח הפוך, אנחנו כמעט לא מוצאים גילוי עריות בטבע, אבל בקרב בני האדם הוא דווקא לא מאד נדיר.

זוהי מחלוקת שכמובן לא קל לערוך מחקרים אמפיריים על מנת לדון בה, אולם יחד עם זאת ישנם שני מחקרים שיכולים לשפוך עליה אור. המחקר הראשון הוא מחקר ישראלי ידוע על ילדי הקיבוצים. ילדי הקיבוצים שגדלו בבית ילדים, גדלו באופן צמוד למדי עם חבריהם לקיבוץ. האם התפתח שם טאבו על יחסים מיניים בין ילדים שגדלו ביחד על אף שאינם אחאים? התשובה המפתיעה היא כן. על פי המחקר כלל לא נוצרו יחסים זוגיים בין ילדים שגדלו ביחד עד גיל 6. לעומת זאת, בקרב ילדים שהחלו לגדול ביחד בגילאים מאוחרים יותר כן התפתחו יחסים זוגיים. בנוסף, התפתחה אצל הילדים הללו דחייה מינית ברמה מסוימת כלפי הילדים עימם גדלו בבית הילדים על אף שלא הייתה להם שום קרבה משפחתית אליהם. מחקר זה לכאורה מספק ראיה חזקה למדי התומכת באפקט ווסטרמרק.

מחקר נוסף, הינו מחקר שנערך בנוגע לסוג מסוים של נישואין הקיים בטייוואן ובסין: "נישואי הסדר". בנישואין אלה ילדות נבחרו לנישואין בגיל צעיר מאוד ולעיתים אף נלקחו לגור עם המשפחה השנייה כדי לגדול יחד עם בני המשפחה העתידיים שלהם. במקרים אלה החתן והכלה העתידיים גדלים ביחד כבר מגיל צעיר. מחקרים שבדקו את שיעורי ההצלחה של נישואין אלה מצאו שאחוז הגירושין בהם היה גבוה יותר, הזוגות היו פחות מרוצים מחיי הנישואין שלהם והביעו פחות משיכה מינית זה לזה. גם מחקר זה תומך אפוא באפקט ווסטרמרק.

אם כן יש אמנם מחקרים שמביעים תמיכה מסוימת באפקט ווסטרמרק, אולם כיצד הדבר מתיישב עם השכיחות הלא נמוכה של פגיעות בין אחאים, שמצביעה לכאורה על קיומה של משיכה מינית בין אחאים?

מי שהציע כיוון אפשרי ליישוב הסתירה הינו פסיכיאטר בשם מארק אריקסון. הוא הציע שאפקט ווסטרמרק מתקיים רק במשפחות בהם ההתקשרות היא תקינה. אריקסון אינו מנמק מדוע אפקט ווסטרמרק יתקיים רק בהינתן התקשרות בטוחה, הרי לכאורה זהו מנגנון ביולוגי ומה הקשר בינו לבין תנאים פסיכולוגיים. אך כאמור זו הטענה של אריקסון: נטייה ביולוגית של רתיעה מינית תתפתח תחת תנאים פסיכולוגיים של התקשרות בטוחה בלבד.

אפשר להעלות מספר מחשבות והשערות בהקשר זה. ניתן לחשוב באופן כללי שהתקשרות בטוחה מסייעת להתפתחות של מנגנוני וויסות טבעיים, אשר מסייעים בוויסות גם של הרגשות המיניים. השערה נוספת ספציפית יותר שאפשר להעלות הינה שבמקרים של התקשרות בטוחה, האנרגיה המינית יכולה להיות מופנית במידה רבה כלפי ההורים, אך כאשר ההתקשרות אינה בטוחה האנרגיה אינה יכולה להיות מופנית כלפיהם ולכן היא מופנית כלפי האחים. נראה שההבנה של הקשר בין המנגנונים הפסיכולוגיים למנגנונים הביולוגיים מצריכה עוד המשך חשיבה.

חשוב להדגיש שעניין המשיכה הינו פקטור שמצריך חשיבה והתבוננות. כיצד הילד שפגע התמודד עם הטאבו של איסור גילוי עריות. האם ילד שפגע נמשך לאח/ות שנפגעו על ידו. לעתים הילד שפגע יכחיש את המשיכה לאח/ות שנפגעו ויגיד שהוא בכלל חשב על מישהו/י אחר/ת בעת המעשים. עניין המשיכה המינית בין אחאים הינו נושא שמצריך בירור במקרה של פגיעה שהתרחשה בין אחים.

בסקירה זו, רצינו להתבונן בנושא של פגיעה מינית בין אחאים. מדוע פגיעה זו הינה שכיחה כל כך, איך ניתן להתחיל להבין אותה, ומה מייחד אותה מפגיעות מיניות אחרות.

אם בעבר נטינו לחפש טראומות חדות וברורות, רצינו לחשוב שזה קורה רק במשפחות כאוטיות שבהם יש התעללות של ההורים כלפי הילדים, או שילד פוגע מינית הוא ילד שוודאי עבר פגיעה מינית בעצמו, כיום אנו מבינים עד כמה מדובר בתהליכים מורכבים ועדינים הרבה יותר. נכון יש כאב ומצוקה נפשיים של הילד שאינם מקבלים מענה בתוך המבנה המשפחתי, אבל הכאב לא חייב להיות כתוצאה מטרומה מציאותית ספציפית.

מדוע הכאב והמצוקה של הילד לא קיבלו מענה? לשם כך פנינו להתבונן בהורות שקיימת במשפחות כאלה וזיהינו אלמנטים של היעדרות הורית פיסית או רגשית כתמה מרכזית. ישנה היעדרות הורית שמשאירה את הילד לבד עם הכאב שלו, והכאב מותמר לאנרגיה תוקפנית. בהקשר זה סימנו גם גורם סיכון מרכזי נוסף והוא העדפה הורית של אחד האחאים במשפחה. מדוע התוקפנות נושאת אופי מיני? על מנת להשיב לשאלה זו יש לבחון את השפה והדינמיקה של המיניות בבית ולהבין את הפתולוגיות השונות הקיימות בהקשר זה שגורמות לילד שפגע לבחור בתוקפנות המינית דווקא.

מדוע התוקפנות המינית מופנית פנימה כלפי האח/ות ולא החוצה. בכדי לענות על השאלה הזו יש צורך להתבונן גם בדינמיקה של הילד מול הוריו (ציר אנכי) אך, באותה מידה, יש צורך לחשוב את השאלה הזו גם בהקשר של הציר האופקי. כלומר מהי מערכת היחסים של הילד שפגע עם האחאים בהם הוא פגע. מדוע בחר לפגוע דווקא באחות הזו או באח הזה. יש לכך משמעות רבה, שכן ראינו כמה המערכת האחאית הינה מערכת מורכבת שמכילה רגשות עוצמתיים, קרובים וסותרים. דיברנו בהקשר זה על הטרומה האחאית של ירידה מכס המלכות והצורך לחלוק עם אחים אחרים את תשומת הלב ההורית וגם את ההצעה לראות את המשיכה לגילוי עריות אחאי כביטוי להתמזגות נרקיססטית.

לסיום בחנו גם את הטאבו על גילוי עריות בין אחאים. ישנו איסור תרבותי עמוק ונרחב על מיניות בין אחאים, אך למרות זאת בפגיעה מינית בין אחאים האח שפוגע עוקף את הטאבו הזה. העלינו מספר כיוונים בנוגע להתפתחות הטאבו על גילוי עריות בין אחאים ומה הם מלמדים אותנו על המשיכה המינית הקיימת בין אחאים. חשוב להתבונן במרכיב המשיכה המינית ובהתייחסות לטאבו ובדרך שבו האח הפוגע התמודד עם איסור זה על מנת לקבל תמונה מלאה יותר על הפגיעה שהתרחשה.

עליהם התבססה ההרצאה:

- Bertele, N., & Talmon, A. (2023). Sibling Sexual Abuse: A Review of Empirical Studies in the Field. In *Trauma, Violence, and Abuse* (Vol. 24, Issue 2, pp. 420–428). <https://doi.org/10.1177/15248380211030244>
- Caffaro, J. V., & Conn-Caffaro, A. (2014). Sibling Abuse Trauma: Assessment and intervention strategies for children, families, and adults. In *Sibling Abuse Trauma: Assessment and Intervention Strategies for Children, Families, and Adults*. <https://doi.org/10.4324/9781315808369>
- Davidoff, L. (2018). The sibling relationship and sibling incest in historical context. In *Sibling Relationships* (pp. 17–47). <https://doi.org/10.4324/9780429480201-2>
- Edward, J., & Aronson, J. (2011). The sibling relationship: a force for growth and conflict. *Choice Reviews Online*, 48(12), 48-7214-48-7214. <https://doi.org/10.5860/choice.48-7214>
- Erickson, M. T. (2022). Evolutionary Thought and the Current Clinical Understanding of Incest. In *Inbreeding, Incest, and the Incest Taboo* (pp. 161–189). <https://doi.org/10.1515/9780804767415-011>
- Gates, H. (2022). 8 Refining the Incest Taboo: with considerable help from Bronislaw Malinowski. In *Inbreeding, Incest, and the Incest Taboo* (pp. 139–160). <https://doi.org/10.1515/9780804767415-010>
- King-Hill, S., McCartan, K., Gilsenan, A., Beavis, J., & Adams, A. (2023). Understanding and Responding to Sibling Sexual Abuse. In *Understanding and Responding to Sibling Sexual Abuse*. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-34010-9>

Mitchell, J. (2004). Siblings: sex and violence. *Choice Reviews Online*, 41(08), 41-4967-41-4967. <https://doi.org/10.5860/choice.41-4967>

Mitchell, J. (2018). Sibling trauma: A theoretical consideration. In *Sibling Relationships* (pp. 155–174). <https://doi.org/10.4324/9780429480201-7>

Wolf, A. P. (2022). Explaining the Westermarck Effect or, what did natural selection select for? In *Inbreeding, Incest, and the Incest Taboo* (pp. 76–92). <https://doi.org/10.1515/9780804767415-006>

עמותת בית לכל ילד

רח' יד חרוצים 4, ת"ד 53355, ירושלים

טלפון: 02-6333345 | פקס: 02-6719650 | דוא"ל: office@bily.org.il | אתר: bily.org.il